

Oblicza turystyki flamenco w Sewilli

Słowa kluczowe: flamenco, turystyka, globalizacja, dziedzictwo kulturowe, stereotyp.

Streszczenie

Flamenco to jeden z najbardziej rozpoznawalnych elementów kultury hiszpańskiej. Głównie dlatego, na stałe zagościło w turystycznej ofercie Hiszpanii, szczególnie zaś Andaluzji. Niniejszy artykuł poświęcony jest flamenco, (ze szczególnym uwzględnieniem tańca) jako jednej z podstawowych atrakcji turystycznych Sewilli. Autorka tekstu pragnie zwrócić uwagę na potencjał ekonomiczny tkwiący we flamenco, gdy chodzi o hiszpańską ofertę turystyczną skierowaną do obcokrajowców. Przedstawia formy obcowania ze sztuką flamenco, z jakimi zagraniczny turysta może spotkać się w sercu Andaluzji. Przytoczone przez autorkę artykułu przykłady ukazują, po pierwsze możliwości, jakie stoją przed potencjalnym widzem przedstawień flamenco,; po drugie zaś nakreśla wszechstronny charakter usług, z których zainteresowani flamenco turyści mogą skorzystać. Przytaczając dane statystyczne autorka stara się zwrócić uwagę na popularność, jaką cieszy się flamenco wśród obcokrajowców.

Wstęp

Mimo, że flamenco historycznie i kulturowo związane jest z konkretnym obszarem geograficznym (południową częścią Hiszpanii – Andaluzją), jest ono jednym z tych elementów kultury Hiszpanii, który można uznać za wizytówkę całego kraju. Co roku Andaluzję odwiedza ponad 600 tysięcy turystów podających flamenco jako podstawowy powód swojej wizyty w Hiszpanii [za oficjalnymi dokumentami przygotowanymi na potrzeby I Internacional Congreso del Flamenco, Sewilla 10-12 października 2011 roku]. Flamenco to jeden z najbardziej rozpoznawalnych komponentów kultury hiszpańskiej. Niniejszy artykuł poświęcony jest analizie oferty turystycznej miasta związanej z flamenco, które uważa się za serce kultury flamenco – Sewilli. Artykuł ten ma na celu stworzenie charakterystyki Sewilli, jako centrum turystyki flamencowej, opisanie głównych wektorów tejże turystyki, a także skonfrontowanie dwóch wizji flamenco, których odbiorcami, a zarazem, po części kreatorami są odwiedzający ją turyści. Zostanie tu także przedstawiona typologia turystyki flamenco na przykładzie Sewilli.

Sewilla sama w sobie jest miastem, którego oferta turystyczna daje potencjalnemu podróżnikowi pełen wachlarz atrakcji i wydarzeń przybliżających kulturę Andaluzji. Począwszy od sławnego Semana Santa (Wielki Tydzień), skończywszy na spektakularnej Ferii de Abril¹. Flamenco jednak wybija się jako ten element kultury andaluzyjskiej, który przyciąga do Sewilli co roku setki tysięcy turystów. Potwierdzeniem uniwersalnego przekazu flamenco było umieszczenie go w 2010 roku na liście niematerialnego dziedzictwa ludzkości UNESCO, co w znaczący sposób uatrakcyjniło Sewillę pod względem turystycznym².

Nie brak jest opracowań naukowych dotyczących hiszpańskiej turystyki, jednak zagadnienie turystyki ściśle flamencowej jest rzadko podejmowane w *stricte* naukowym kontekście. Zaskakuje również niewielka liczba danych statystycznych, które pozwoliłyby na solidne badania ilościowe tego tematu. Dlatego autorka artykułu odnosi się w nim do danych

¹ Feria de Abril to sześciodniowy festyn mający miejsce w dzielnicy Los Remedios w Sewilli. Jest to jedna z najważniejszych festiwalnych w Andaluzji. Odbywa się co roku, dwa tygodnie po Świętach Wielkiej Nocy.

²Listę Niematerialnego Dziedzictwa UNESCO można znaleźć pod tym adresem: <http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/listy-dziedzictwa-niematerialnego/lista-reprezentatywna-niematerialnego-dziedzictwa-ludzkości/> (data zacytowania: 2.01.2014).

zastanych z 2004 roku, opracowanych przez Radę Doradczą ds. Turystyki, Handlu i Sportu, (Consejería de Turismo, Comercio y Deporte) działającą przy rządzie Autonomii Andaluzyskiej - Junta de Andalucía (La Demanda de Turismo de Flamenco en Andalucía – 2004³). Brak jest tak kompleksowych danych z lat późniejszych. Jest to sygnał, że mimo iż dostrzega się rolę flamenco w turystyce Andaluzji, nie analizuje się jej stanu bieżącego.

Poza danymi statystycznymi opracowanymi przez Radę Doradczą ds. Turystyki Handlu i Sportu, artykuł został przygotowany w oparciu o dane uzyskane z Muzeum Tańca Flamenco w Sewilli (Museo del Baile Flamenco – mbf) oraz Instituto Andaluz de Flamenco – materiały powstałe na potrzeby Pierwszego Międzynarodowego Kongresu Flamenco (I Congreso Internacional del Flamenco) odbywającego się w Sewilli w dniach 10 – 12 listopada 2011 roku, zorganizowanego w wyniku uznania flamenco za niematerialne dziedzictwo ludzkości przez UNESCO (16 listopada 2010 roku). Autorka tekstu przeprowadziła także badania terenowe w Sewilli w okresie wrzesień–październik 2013 roku, będące częścią szerszych badań na potrzeby dysertacji doktorskiej dotyczącej negocjowania transkulturowej tożsamości we flamenco. Metodologia w nich zastosowana opiera się przede wszystkim na obserwacji uczestniczącej (w szkole flamenco Ados – Angel Atienza), a także na wywiadach pogłębionych przeprowadzanych z uczniami szkoły Ados.

1. Flamenco: próba definicji pojęcia

Nielatwo jest zdefiniować termin flamenco. Jego historia pełna jest niedopowiedzeń, zaś badacze niejednokrotnie stoją na skrajnych stanowiskach w wielu kwestiach. Na potrzeby niniejszego artykułu należy przyjąć, że flamenco to przede wszystkim kultura, której kolebką jest Andaluzja. Jego najistotniejszymi manifestacjami są muzyka (śpiew i gitara), a także taniec. Flamenco jednak, dla *aficionados* (osób zafascynowanych i zajmujących się flamenco), to także swoisty styl życia i ideologia, charakteryzujące się silną więzią grupową i poczuciem odrębności. Flamenco w swojej najbardziej prymarnej formie zostało stworzone przez andaluzyjskich Cyganów (pierwsze wzmianki na jego temat pochodzą z końca XVIII wieku). Protoflamenco było dla Cyganów andaluzyjskich formą ekspresji. Natomiast to, co dziś kryje się pod tym pojęciem, zostało wykreowane najprawdopodobniej około 1850 roku w środowisku bohemy andaluzyjskiej [Steingress 2007, ss.16]. Flamenco jest produktem dwuznaczności i kontrastów cechujących ówczesną Andaluzję i Hiszpanię. To także owoc romantycznej fascynacji kulturą cygańską [Steingress 2007, ss.16]. Flamenco rozpatruje się jako wytwór modernizmu – artystyczną i kulturową manifestację głębokiego rozdarcia kultury tradycyjnej; „owoc nowego miejskiego folkloru, który zmieszał wcześniejsze rytmy i ciała z rytmem nowych czasów, aby wyrazić nostalgię, sentymentalizm i *feeling* społeczeństwa, które chciało przejść gruntowne przeistoczenie, jednak brakowało mu do tego pełni sił aż do drugiej połowy XX wieku” [Steingress 2007, ss.16]. Dlatego uważa się flamenco za muzyczną i cielesną manifestację modernizmu hiszpańskiego [Steingress 2007, ss. 16].

Flamenco od początków swojego istnienia było sztuką po części komercyjną. W tym kontekście mówi się o tzw. *flamenco de cambio* – flamenco na sprzedaż, wykonywanym publicznie, na różnego rodzaju fiestach, feriach, czyli jarmarkach i świętach lokalnych (w przeciwieństwie do tzw. *flamenco de uso* – flamenco prywatnego, wykonywanego w gronie rodziny i przyjaciół) [Cruces Roldán 2003, ss.59]. Romantyczni podróżnicy, odwiedzający Andaluzję pod koniec XIX wieku, oraz korzystający już wtedy z flamencowej „oferty” rozpowszechnili poza Hiszpanią romantyczny mit cygańskiego flamenco, zaś popularyzacja „Carmen” – noweli Prospera Mérimée przeniesionej na deski opery przez Georges Bizeta w 1875 roku [Steingress 2005, ss. 266-267], tylko ten mit pogłębiła.

³ Dalej nazywana w tekście w skrócie: DTFA 2004.

Do chwili obecnej jednym z najbardziej stereotypowych skojarzeń z flamenco jest postać literackiej *femme fatale*, pracownicy fabryki cygar w Sewilli. Fakt ten potwierdziły wywiady, prowadzone przez autorkę tekstu, w których respondenci zwracali uwagę na taki właśnie obraz flamenco dominujący w ich otoczeniu.

W procesie stereotypizacji samego flamenco lata pięćdziesiąte XX wielu odegrały kluczową rolę. Fakt ten był wynikiem polityki prowadzonej przez gen. Francisco Franco. Frankistowscy ideolodzy postanowili użyć między innymi flamenco do budowania jednej wspólnej hiszpańskiej tożsamości narodowej. Próby te doprowadziły do powstania całkowicie sztucznej hybrydy, w skład której wchodziły elementy folkloru poszczególnych regionów Hiszpanii i która miała być wyrazem jej jedności kulturowej. Szybko jednak zyskała pogardliwy przydomek: *nacionalflamenquismo* – flamenco unarodowionego na potrzeby propagandy wewnętrznej, ale także prężnie rozwijającej się hiszpańskiej turystyki [Washaubaugh 2005, ss.143-144]. Ostry sprzeciw środowisk flamenco (*mairenismo*, *gitanismo*)⁴ przeciwko takiemu stanowi rzeczy jedynie pogłębił stereotypy dotyczące flamenco, dodając do nich kolejny element. To, co miało być autentycznym flamenco (*flamenco puro*) zostało zbudowane na przekłamannej opozycji: cygańskość *versus* niecygańskość. Tak zwane *flamenco puro* nabrało ekskluzywnego charakteru. Do dziś większość reklam proponujących tak hiszpańskim, jak i zagranicznym turystom przedstawienia flamenco, korzysta z określenia *puro*, by podkreślić jego autentyzm i przyciągnąć jak najliczniejszą publiczność. Spektakl *flamenco puro* ma być obrazem tego „prawdziwego” flamenco – w domyśle nie turystycznego, nie wykonywanego „pod publiczność”. Warto w tym kontekście wspomnieć o kategorii poszukiwania autentyczności w turystyce [Wieczorkiewicz, 2008, ss. 40], która doskonale odnosi się do opisanego wcześniej kwestii. Turysta przyjeżdżający do Sewilli w celu zgłębienia sztuki flamenco (czy to jako widz, czy też jako uczeń) pragnie, doświadczyć flamenco autentycznego. Twórcy oferty turystycznej flamenco tworzą zatem wizję spotkania z taką właśnie formą tej andaluzyjskiej sztuki. Oczywiście, w rzeczywistości dodanie określenia „*puro*” przed nazwą danego wydarzenia flamenco często nic nie znaczy, jest jednak sprawdzonym chwytem marketingowym. Publiczność pragnie zobaczyć to, co w jej mniemaniu jest prawdziwym flamenco, a nie jego turystyczną odmianą.

2. Flamenco: kulturowe dziedzictwo

W 2005 roku, wprowadzono w życie nowy Statut Autonomii Andaluzyjskiej, w którym znalazł się zapis (artykuł 68 ustęp pierwszy⁵), mówiący o tym, że flamenco zostaje uznane za wyjątkowy (*particular*) element kulturowego dziedzictwa tego regionu, zaś rolą Wspólnoty Autonomicznej Andaluzji jest: poznawanie, konserwacja, badanie, formacja, promocja oraz dyfuzja flamenco⁶. Wraz z wprowadzeniem w życie nowego Statutu został powołany Instytut Andaluzyjski ds. Flamenco (Instituto Andaluz de Flamenco), działający w ramach Rządu Autonomii Andaluzyjskiej (Junta de Andalucía - Consejería de Educación, Cultura y Deporte; Agencia Andaluza de Instituciones Culturales). Instytut, w myśl wspomnianego już artykułu 68 Statutu Autonomii Andaluzyjskiej zajmuje się badaniami naukowymi, konserwacją, ochroną, a także promocją kultury flamenco. Długoletnie starania Instituto Andaluz de

⁴ Flamencowa „ideologia” kryjąca się pod nazwami obu wymienionych w tekście nurtów wiąże się z rozumieniem flamenco jako wytworu Cyganów andaluzyjskich, nadając mu ściśle elitarny charakter.

⁵ Cały tekst statutu dostępny jest pod adresem: <http://www.juntadeandalucia.es/html/especiales/NuevoGobiernoVIII/images/17estatuto.pdf> (data zacytowania: 21.11.2013).

⁶ „Correspondencias a la Comunidad Autónoma la competencia exclusiva en materia de conocimiento, conservación, investigación, formación, promoción y difusión del flamenco como elemento singular del patrimonio cultural andaluz”.

Flamenco doprowadziło do uznania przez UNESCO flamenco za niematerialne dziedzictwo ludzkości ze względu na jego uniwersalny charakter. Uroczyste wpisanie na tę prestiżową listę miało miejsce 16 listopada 2010 roku. Dzień ten został także uznany w Andaluzji za doroczne święto flamenco. Augustín Santaana Talvera zwraca uwagę na fakt, iż dziedzictwo kulturowe, zaraz obok ekologizmu i fascynacji wszystkim, co organiczne, to temat nośny – robiący karierę zarówno na poziomie życia codziennego jednostek, jak i polityki, oraz marketingu [Santaana Talvera 2002, ss. 2]. Podróżowanie do miejsc uznanych za dziedzictwo kulturowe, oraz zapoznawanie się z jego niematerialnymi elementami (takimi jak muzyka czy taniec) stało się zatem modne. Uznanie flamenco za niematerialne dziedzictwo ludzkości może być rozpatrywane jako jego dodatkowy atut gdy chodzi o ofertę turystyczną Hiszpanii. Tym bardziej, że flamenco zostało, niejako oficjalnie, podniesione do rangi sztuki uniwersalnej – jako najbardziej międzynarodowy element kultury andaluzyjskiej.

Wszystko to potwierdzają działania andaluzyjskich instytucji publicznych, które po ogłoszeniu decyzji komitetu UNESCO, umocniły postanowienie o pracy nad utrzymaniem przy życiu tej kultury, a także na jej promocji w Hiszpanii i poza jej granicami. Rada Doradcza ds. Turystyki, Handlu i Sportu podkreśliła też rolę flamenco jako potężnego aktywizatora turystyki w Andaluzji, określając je mianem „zjawiska będącego w stanie zaoferować podróżującym po Andaluzji jedyne w swoim rodzaju doświadczenia”. Co powoduje, że atrakcyjność Andaluzji jako regionu turystycznego tym bardziej wzrasta. [za: DTFA – 2004, ss.12]. W ten sposób flamenco wzmocniło swoją pozycję jako tak zwany przemysł kultury (*industria cultural*). Termin ten wszedł w powszechne użycie w latach sześćdziesiątych dzięki Theodoro Adorno. Można go zdefiniować jako: „dobra i usługi kulturalne wytwarzane przemysłowo” [Krzysztofek 2006, ss. 250]. Zalicza się także do niego wszelkie prywatne działania w obrębie kultury. Zaś w deklaracji z Essen, wyjaśnia się go jako: „produkty i usługi w dziedzinie kultury, sztuki i mediów, wytwarzane przez biznes i niezależnych przedsiębiorców [Krzysztofek 2006, ss. 250]. Zatem flamenco stało się towarem kulturowym na dwóch poziomach. Po pierwsze oddolnie – już za sprawą pierwszych flamencosów, którzy zawsze taniec i śpiew traktowali jako formę zarobku. Po drugie, na poziomie instytucjonalnym – odgórnie, w wyniku podniesienia flamenco do rangi sztuki uniwersalnej – elementu dziedzictwa kulturowego ludzkości.

3. Najważniejsze elementy flamencowej oferty turystycznej w Sewilli

Turysta odwiedzający Andaluzję w celu przeżycia „flamencowego *katharsis*” ma do wyboru pełen wachlarz możliwości: 71% penii flamenco (stowarzyszeń), 72% festiwali i 69% hiszpańskich instytucji zajmujących się promocją kultury flamenco znajduje się właśnie w tym regionie [za oficjalnymi dokumentami przygotowanymi na potrzeby I Internacional Congreso del Flamenco, Sewilla 10-12 października 2011 roku]. Większość z nich mieści się w Sewilli. By uchwycić różnorodność tej szerokiej oferty, należy po krótko ją scharakteryzować.

3.1 Spektakle

W zakresie spektakli flamencową ofertę turystyczną można uszeregować według kryterium: wielkości – od najbardziej kameralnych do szeroko zakrojonych propozycji. Przy takim założeniu najmniejszymi jednostkami interesującymi badacza byłyby penie flamenco (*peñas flamencas*) – stowarzyszenia flamenco powstałe z oddolnej, prywatnej inicjatywy *aficionados* będących w większości autochtonami. Wszystkie penie w Sewilli są zjednoczone pod skrzydłami Federación Provincial de Entidades Flamencas de Sevilla, która stawia zarówno sobie, jak i wszystkim peniom za zadanie obronę oraz rozpowszechnianie flamenco

jako kultury muzycznej Andaluzji [za oficjalną stroną Federacji]. Penie to stowarzyszenia *non profit* zrzeszające fascynatów oraz artystów, organizujące kameralne koncerty w niskich cenach (od 1 do 6 euro), w które zazwyczaj wliczony jest drobny poczęstunek (wino, piwo, tapas). Są to miejsca, gdzie widzami najczęściej są autochtoni, turyści są w nich nawet niechętnie widziani. Autochtonami są także występujący artyści. Choć należy przyznać, że to się zmienia – obcokrajowcy zajmujący się profesjonalnie flamenco z czasem wywalczyli sobie miejsce w repertuarze penii. Penie to instytucje bardzo tradycyjne, łączone z folklorem adaluzyjskim, ich wystrój jest także typowo lokalny. W peniach zazwyczaj nie używa się mikrofonów, a kontakt z artystą jest o wiele bardziej bezpośredni (w porównaniu z innymi miejscami występów). Najbardziej znanymi sewilskimi peniami są: Peña Torres Macarena, Peña Flamenca Niño Ricardo, Peña Flamenca Pepe Marchena, oraz Peña Flamenca El Chozas. Obecnie z powodu trudnej sytuacji ekonomicznej w całej Hiszpanii, a szczególnie w Andaluzji wiele penii jest zamykanych, co budzi niezadowolenie flamencowego środowiska, uznające penie za miejsca konserwacji tradycyjnego flamenco.

Obok penii pojawiają się miejsca, które mają w swojej ofercie, obok innych propozycji kulturalnych i rozrywkowych, także spektakle flamenco. To lokale, które niejako przejęły rolę penii w promowaniu artystów zaliczających się jednak w dużej mierze do młodego, początkującego pokolenia. Są to kluby, w których zobaczyć można także wielu obcokrajowców zajmujących się profesjonalnie flamenco. Wstęp kosztuje zazwyczaj 8 euro (jeden napój w cenie). Wśród tych miejsc wybijają się: Caja Negra, La Garrufa, oraz T de Triana. Lokale te zazwyczaj poświęcają jeden lub dwa dni w tygodniu dla flamenco. Każdy zainteresowany „nowymi trendami” we flamenco może zapoznać się z nimi uczęszczając do tych miejsc. Należy zauważyć, że omówione wcześniej miejsca pokazów flamenco zazwyczaj nie bywają dobrze rozreklamowane. O spektaklach odbywających się zarówno w peniach, jak i w miejscach takich, jak Caja Negra, zazwyczaj można dowiedzieć się z ogłoszeń zamieszczanych na stronach internetowych zrzeszających miłośników flamenco i z plakatów rozwieszanych w mieście często przez samych artystów. Trzeba być zatem w pewnym sposób „wtajemniczonym” by o nich wiedzieć.

Przechodząc na kolejny poziom flamencowej oferty turystycznej należy omówić powstałe w latach sześćdziesiątych XX wieku *tablaos flamencos*. *Tablaos* uważa się za spadkobierców flamencowych *Cafés Cantantes*⁷. Ich nazwa pochodzi od andaluzyjskiego słowa *tablaos* (kastylijskie *tablado*) oznaczającego drewnianą scenę, na której występują artyści. *Tablaos* to obecnie miejsca, w których można spotkać największą ilość turystów. To tutaj występują artyści szcycący się niekwestionowaną renomą, zaś wstęp kosztuje między 20 a 60 euro (często w cenę wliczona jest kolacja lub bardziej obfity poczęstunek). Mimo wysokiego poziomu artystycznego, miejsca te nie cieszą się dużą popularnością wśród miejscowych i flamencosów, ze względu na wysoką cenę wstępu oraz turystyczne przeznaczenie. Są uważane za lokale dla tzw. *guiris* (termin oznaczający zagranicznych turystów, często używany, by wyrazić pogardę wobec obcokrajowców, jednak z zasady neutralny). Najślynniejszym *tablaos* w Sewilli jest powstałe w 1966 roku Los Gallos.

Podsumowując, warto zaznaczyć, że 61,9% wszystkich turystów odwiedzających penie i *tablaos* to obcokrajowcy na czele z Francuzami (19,3%) oraz Niemcami (13,8%) [DTFA 2004, s.31].

Kolejną pod względem wielkości kategorią spektakli flamenco są te odbywające się w teatrach. Na szczególną uwagę zasługuje Teatro Central, na którego deskach co roku występuje wielu artystów flamenco. Inną instytucją jest Teatro Maestranza, w którego repertuarze znajdują się głównie przedstawienia Balet Flamenco de Andalucía z siedzibą

⁷ Okres *Cafés Cantantes* uważa się we flamenco za złoty okres sztuki flamenco, w którym rozwinęło się najwięcej form flamenco. *Cafés Cantantes* czyli tzw. „śpiewające kawiarnie” były miejscami w których poza jedzeniem i piciem oferowano różnego rodzaju programy artystyczne, od połowy XVIII w. pojawia się w ich ofercie flamenco.

także w Sewilli. Przedstawienia teatralne nadają flamenco zupełnie inny charakter. Sztuka ta traci swoją intymność budowaną przez zespół w składzie: tancerz, gitarzysta i śpiewak⁸. Przedstawienia prezentowane na deskach sewilskich teatrów angażują wielu muzyków i tancerzy, ukazując dramatyczny wymiar flamenco. Ceny biletów na wydarzenia tego typu wahają się między 10 a 30 euro.

Powyższa typologia nie wyczerpuje oczywiście wszystkich możliwości, jeśli chodzi o podziwianie flamenco na żywo, jednak przedstawia najważniejsze typy miejsc, które turysta może odwiedzić, by obcować z tą sztuką.

3.2 Muzeum Tańca Flamenco w Sewilli (Museo del Baile Flamenco).

Unikatowym na skalę światową przedsięwzięciem dotyczącym flamenco jest powstałe w 2006 roku Museo del Baile Flamenco (MBF). Muzeum powstało z prywatnej inicjatywy jednej z najbardziej znanych hiszpańskich tancerek i choreografek flamenco – postaci otoczonej wręcz swego rodzaju kultem, współpracującej z reżyserem Carlosem Saurą – Christiny Hoyos. Twórcy muzeum postawili przed sobą trudne zadanie – „zmuzealizowania” niematerialnego dziedzictwa kultury, jakim jest taniec i muzyka. W związku z tym znaleźli się na płaszczyźnie przenikania się kilku dziedzin: tradycyjnego i nowoczesnego muzealnictwa, kwestii niematerialnego dziedzictwa kultury, flamenco, a także turystyki kulturowej. Twórcy MBF poruszają także wątek tworzenia przez muzeum „uczuciowego dziedzictwa Andaluzji” [Grötsch 2006, ss. 2], które jakoby ma się tworzyć podczas spotkania odwiedzających (zarówno z Hiszpanii, jak i spoza niej) z kulturą flamenco, dostępną ich zmysłom dzięki nowym technologiom: projekcjom audio i wideo, a także klasycznym eksponatom muzealnym (takimi jak stroje flamenco, oraz fotografie). Jak twierdzą jego twórcy, muzeum to powstało jako miejsce spotkania wszystkich miłośników flamenco. Ekspozycja w MBF dużej mierze oparta jest o nowe technologie, w związku z czym ma zdecydowanie interaktywny charakter. Dzięki temu pozwala ono widzowi zapoznać się w praktyce z różnymi *palos* – ustalonymi przez tradycję stylami śpiewu i tańca flamenco. Museo del Baile Flamenco posiada stałą ekspozycję, przestrzeń ekspozycji zmiennych, niewielki bar oraz sklepik (solidnie wyposażony we flamencologiczną literaturę). Przy muzeum działa także szkoła tańca flamenco, która jest propozycją raczej dla przebywających krótki okres w Sewilli, niż dla osób mających pretensje do bycia przyszłymi profesjonalistami. W muzeum odbywają się także dwa razy dziennie występy flamenco. Nie bez znaczenia jest fakt, że muzeum usytuowane zostało w samym turystycznym centrum Sewilli, w dzielnicy Santa Cruz. Jakkolwiek, w chwili obecnej zmagają się z bardzo dużymi problemami finansowymi, jest to miejsce do którego rok rocznie przybywa kilka tysięcy turystów by obcować z flamenco⁹.

3.3 Biennale Flamenco w Sewilli

Według raportu o stanie flamencowej turystyki w 2004, XIII Biennale flamenco w Sewilli, odwiedziło 5763 widzów, którzy uczestniczyli średnio w sześciu przedstawieniach. Zysk z całej imprezy wyniósł 8,3 miliona euro. 73,16% ze wszystkich turystów stanowili obcokrajowcy. Jest to utrzymująca się tendencja, w myśl której na pierwszym miejscu, gdy chodzi o liczbę obcokrajowców jest Japonia (15,8%), zaś dalej USA, Niemcy oraz Francja. Wśród krajów wymienianych na kolejnych pozycjach znajdują się kraje

⁸ W tradycyjnych zespołach flamenco (*cuadro flamenco*), obok tancerza (*bailaor*), gitarzysty (*tocaor*) i śpiewaka (*cantaor*) można znaleźć osoby zajmujące się perkusją: *palmero* (osobę zajmującą się profesjonalnym klaskaniem), oraz cajonistę (osobę grającego na cajonie).

⁹ Dane rok rocznie zbierane przez mbf wskazują, że muzeum cieszy się największą popularnością wśród Francuzów, Niemców oraz Japończyków.

południowoamerykańskie, skandynawskie, Izrael, Kanada, a także Rumunia, Rosja i Polska, Tajwan, Belgia i Holandia. [DTFA 2004, ss. 61]. Curro Aix, jeden z najbardziej uznanych współczesnych badaczy flamenco, w rozmowie z autorką tekstu, nazwał Sewillę Mekką Flamenco (*Mecca Flamenca*), miastem, które każdy „prawdziwy” *aficionado* „musi” choć raz odwiedzić, by nadać legitymizację swojej fascynacji. Aix zwraca także uwagę na rolę, jaką odgrywają *guiris* w kształtowaniu repertuaru flamencowych przedstawień, które swoją premierę mają podczas Biennale Flamenco odbywającego się zawsze na przełomie września i października w Sewilli. Jako, że obcokrajowcy stanowią większość wśród publiczności Biennale, w dużym stopniu to oni kreują trendy i wyznaczają ścieżki rozwoju flamenco na poziomie większych widowisk teatralnych. Jedną z tendencji, jaką podkreśla Aix jest odchodzenie od koncertów gitary i śpiewu solo na rzecz pokazów bogatych w taniec.

Pierwsze Biennale Flamenco w Sewilli miało miejsce w 1980 roku, od tego momentu odbyło się jego szesnaście edycji. Obecnie, w ramach Biennale organizowanych jest kilka równoległych przedsięwzięć. Po pierwsze przedstawienia w ramach oficjalnego programu głównego, wśród których co roku wiele z nich to światowe premiery. Istnieje także część Biennale, którą można zakwalifikować do kategorii off. To przedsięwzięcia młodych twórców, które oglądać można w kameralnych przestrzeniach penii i barów za niewielką opłatą. Trzecią formą prezentowania flamenco gościom Biennale jest inicjatywa o nazwie *Flamenco de la calle* – seria darmowych widowisk, performance’ów i happeningów w różnych zakątkach Sewilli.

Warto także zauważyć, że w innych częściach Europy pojawiają się inicjatywy promujące flamenco poza granicami Hiszpanii stawiające sobie za wzór biennale w Sewilli. Do najważniejszych z nich należą: festiwal w Marsylii, Tampere (największy festiwal flamenco w Skandynawii) oraz Flamenco Festival w Londynie.

3.4. Szkoły tańca flamenco w Sewilli

Według danych z 2004 roku 75,1% turystów odwiedzających Andaluzję w celu skorzystania z oferty szkół tańca to obcokrajowcy na czele z Japończykami (19,1%), Francuzami (11,6%) i Niemcami (9,1%) [DTFA 2004, ss. 41]. Obserwacje autorki artykułu w szkołach tańca flamenco w Sewilli (w szczególności w Escuela del Baile Flamenco – Ados, Angel Atienza), weryfikują tę tendencję. Zarówno nauczyciele, jak i uczniowie potwierdzają przeważającą liczbę obcokrajowców, gdy chodzi o kursy tańca flamenco¹⁰.

Do najważniejszych szkół tańca flamenco w Sewilli można zaliczyć: Ados – Escuela del Baile Angel Atienza, Academia de Flamenco Manuel Betanzos, Fundación Christina Heeren, Estudio de Baile Andrés Marín Flamenco Abierto, Alicia Márquez Escuela del Baile, Flamenco danza Estudio Úrsula López, Tamara López oraz Flamenco por el Mundo. Bardzo trudno oszacować jest dokładną liczbę obcokrajowców przyjeżdżających corocznie do sewilskich szkół tańca, gdyż większość z nich uczestniczy w zajęciach kilku szkół jednocześnie. Brak też jest szczegółowych danych. Wiele szkół nie prowadzi statystyk wszystkich odwiedzających ich obcokrajowców, a jedynie tych, którzy, by uczynić możliwym swój przyjazd, potrzebują zaproszenia ze strony szkoły. Istnieje także wiele innych niewielkich szkół, do których adepci sztuki flamenco przyjeżdżają, by pobierać nauki u konkretnego nauczyciela. Należy jednak podkreślić, że oprócz szkół tańca, w Sewilli można znaleźć miejsca, w których naucza się gry na gitarze, instrumentach perkusyjnych, a także śpiewu.

Bardzo ciekawą instytucją, z punktu widzenia flamencowej edukacji jest Fundación Christina Heeren. Jest to szkoła o profilu zbliżonym do konserwatorium, jednak finansowana jest z prywatnych pieniędzy – założona przez Amerykankę – miłośniczkę flamenco.

¹⁰ Trudno jest posługiwać się dokładnymi danymi, gdyż większość szkół deklaruje, że nie posiada dokładnych statystyk dotyczących liczby oraz kraju pochodzenia osób uczących się w nich.

W Fundacji kształcą się na trzech poziomach zaawansowania tancerze, gitarzyści oraz śpiewacy. Uczniowie Fundacji to w przeważającej mierze obcokrajowcy.

Omawiając temat szkół tańca flamenco jako elementu oferty turystycznej Sewilli (czy też Andaluzji w ogóle), należy zauważyć, iż placówki te kierują swoje usługi do obcokrajowców niejako na dwóch poziomach. Z jednej strony mamy do czynienia z ofertą skierowaną do turystów odwiedzających Sewillę jedynie na kilka dni, tygodni. Z drugiej zaś, mówi się o całej rzeszy obcokrajowców (a także przybyszów z innych regionów Hiszpanii), którzy pragną zostać profesjonalnymi tancerzami. Oni to decydują się na spędzenie dłuższego okresu w Sewilli, by zdobyć odpowiednie umiejętności pozwalające im następnie zajmować się flamenco profesjonalnie bądź to w Hiszpanii, bądź w swoich krajach. Ci obcokrajowcy wybierają renomowane szkoły tańca oraz profesorów, których znają z wcześniejszych etapów nauki lub ze słyszenia. Dzięki nim szkoły tańca są w stanie utrzymać się. Należy bowiem pamiętać, że Hiszpanie we szkołach tańca flamenco tworzą mniejszość. Wszyscy nauczyciele, z którymi autorka tekstu miała okazję rozmawiać jednogłośnie stwierdzają, iż bez obcokrajowców flamenco by niemal nie istniało – zatrzymałoby się pewnie raczej na poziomie folkloru. W tym miejscu warto zauważyć, że 70% szkół flamenco znajduje się poza terenem Hiszpanii (sic!). Zaś w samej Japonii mówi się o 80 tysiącach *aficionado* [za oficjalnymi dokumentami przygotowanymi na potrzeby I Międzynarodowego Kongresu Flamenco]. Flamenco to zatem także znakomity towar eksportowy dla hiszpańskich artystów. Muszą oni jednak pamiętać o rodzącej się za granicą konkurencji – obcokrajowców profesjonalistów, którzy swoim poziomem (gdy chodzi o taniec, a często także grę na gitarze) w żaden sposób nie odbiegają od mieszkańców Półwyspu Iberyjskiego.

W turystyczną ofertę Sewilli wpisują się także liczne propozycje szkół językowych, proponujących naukę języka hiszpańskiego połączoną z praktycznymi i teoretycznymi zajęciami z flamenco (przede wszystkim tańca, ale także gitary, śpiewu oraz gry na instrumentach perkusyjnych). Oferty takie obejmują zazwyczaj także zakwaterowanie i pełne wyżywienie. Najbardziej znanymi szkołami językowymi o takim profilu działającymi na sewilskim rynku są: Taller Flamenco, Babylon Idiomas, a także Instituto de Estudios de la Lengua Española. Poziom merytoryczny tych instytucji bywa bardzo zróżnicowany, gdy chodzi o flamenco. Trudno zresztą wymagać od instytucji komercyjnej, która często przyjmuje obcokrajowców na bardzo krótki okres czasu, by była w stanie wypracować wysoki poziom zajęć dla osób, które w większości nigdy nie miały do czynienia z flamenco. Propozycja taka może być natomiast wstępem do nauki flamenco na bardziej zaawansowanym poziomie.

Najnowszym, zakrojonym na szeroką, światową skalę, komercyjnym przedsięwzięciem związanym z propagowaniem flamencowej turystyki, popieranym przez Instituto Andaluz de Flamenco jest powstanie firmy Flamenco NAU. Zajmuje się ona promocją flamenco poprzez organizowanie kompleksowej „flamencowej obsługi” turystów szczególnie zainteresowanych tą sztuką na terenie całej Andaluzji. Współtworzy także projekty, które są realizowane poza granicami Hiszpanii. Flamenco NAU proponuje szeroki wachlarz usług, począwszy od wycieczek do miejsc uznawanych za historycznie najważniejsze dla rozwoju flamenco (Jerez de la Frontera, Malaga, Sewilla, Kadyks, Granada), poprzez bardziej lub mniej kameralne występy organizowane specjalnie dla określonych grup wycieczek. Występy te połączone są grupowymi, bądź indywidualnymi lekcjami tańca flamenco (a także, w razie potrzeby śpiewu i gry na gitarze) oraz teorii flamenco na mniej lub bardziej zaawansowanym poziomie. Firma wydaje także newsletter obejmujący najważniejsze wydarzenia związane z flamenco w Andaluzji. Niewątpliwą zaletą Flamenco NAU jest kompleksowość jej usług.

4. Flamenco w „globalnym supermarkecie kultury”

Poza omówioną wcześniej flamencową ofertą turystyczną Sewilli istnieje wiele mniejszych inicjatyw, a także inne gałęzie przemysłu związanego z flamenco, które jednak nie były przedmiotem zainteresowania autorki tekstu. Warto je jednak wymienić. Są to: przemysł dyskograficzny, tekstylny, a także rozwinięty na szeroką skalę przemysł „pamiątkarski”, w największej mierze bazujący na funkcjonujących w kulturze stereotypowych przedstawieniach flamenco: postać Carmen, wzorzyste stroje, oraz *corrida de toros*. Flamenco bowiem w dobie globalizacji, którą należy tu rozumieć jako „zespół procesów, które czynią świat wspólnym” [Robertson, 2006:28], flamenco staje się jednym z towarów w globalnym supermarkecie kultury. Gordon Mathews, podejmując refleksję nad obecną kondycją tożsamości jednostki ludzkiej, pisze, iż żyjemy w ogromnym supermarkecie kultury właśnie. Czerpiemy z niego różne elementy składające się na nasze życie. „Możesz jeść na śniadanie müsli z rodzynkami, warzywa curry na obiad, a sashimi na kolację; możesz słuchać opery, jazzu, reggae lub juju; możesz zostać chrześcijaninem, ateistą, buddystą albo wyznawcą sufizmu” [Mathews 2005, ss.5]. Flamenco poniekąd zostało utożsamione z tym, co hiszpańskie *per se*. Duża zatem część flamencowej oferty turystycznej może być utożsamiana z „hiszpańskością” w barthes’owskim rozumieniu tego pojęcia. Barthes pisze o postrzeganiu Chin przez Francuzów: „Chiny to jedno, a idea na ich temat, jaką jeszcze niedawno mógł sobie stworzyć francuski drobnomieszczanin, to drugie: dla owej szczególnej mieszaniny dzwoneczków, rikszy i palarni opium najlepszym możliwym słowem jest chińskość” [Barthes 2000, ss. 252]. Zatem gadżety konotujące „hiszpańskość” czy przedstawienia reklamowane jako *flamenco puro* będą doskonale realizowały barthes’owską koncepcję. Bowiem Sewilla – miasto – Mekka flamenco, jest swoistą „ziemią obiecaną” każdego faszynata kultury flamenco. Jej bogata oferta turystyczna pozwala wybrać każdemu zainteresowanemu te elementy flamenco, które go najbardziej interesują. Oczywiście, wybór ten niepozbawiony jest pułapek: w mieście, w którym na każdym rogu pojawia się oferta zobaczenia, tudzież doświadczenia „prawdziwego flamenco” nietrudno jest wybrać źle. Jednak dla przeciętnego turysty poszukującego „tej legendarnej esencji flamenco” żadna decyzja nie musi być niekorzystna. Wszak wyobrażenia turystyczne są interpretacjami rzeczywistości, które konstruują pewnego rodzaju wyobrażenie o rzeczywistości [Hernández Ramírez 2008, ss. 21]. Chodzi tu o obietnicę podróży konstruowanej w umyśle potencjalnego turysty, która często opiera się na romantycznym wyobrażeniu dotyczącym docelowego miejsca podróży. Sewilla oraz flamenco doskonale wpisują się w ten na poły romantyczny mit [Ramírez 2008, ss. 23]. Turysta poszukuje „prawdziwego” obrazu miasta, w tym przypadku pragnie zobaczyć, usłyszeć, a przede wszystkim poczuć „prawdziwe flamenco”. Stworzyć wrażenie autentyczności – tego co jest czystym flamenco *lo puro*. Pragnie doświadczyć „oczarowania flamenco” – *encantamiento de flamenco* [Ramírez 2008, ss. 150], a to Sewilla oferuje niemal w nadmiarze.

Podsumowanie

Flamenco znakomicie wpisuje się w turystyczną ofertę Andaluzji. Doskonałym tego przykładem jest Sewilla będąca swego rodzaju „Mekką flamenco” zarówno dla faszynatów tej sztuki, jak i dla początkujących jej adeptów. Fakt umieszczenia flamenco na liście niematerialnego dziedzictwa ludzkości przez UNESCO potwierdził atrakcyjność tej sztuki w wymiarze globalnym. Coraz liczniejsza obecność obcokrajowców we flamenco, sprzyja także rozwojowi flamencowej infrastruktury. W Sewilli ścierają się dwa podejścia do flamenco: pierwsze pragnące uczynić flamenco czysto komercyjnym elementem turystycznej oferty Sewilli, drugie zaś popularyzujące flamenco jako sztukę głęboką, dążące do jej

odstereotypizowania. Sewilla jest zatem miejscem spotkania dwóch rodzajów flamencowych turystów: tych których można określić mianem *aficionados* – znawców i wielbicieli, niejednokrotnie obcokrajowców, którzy pragną zajmować się flamenco profesjonalnie, jak i turystów uwiedzionych mitem niesławnej Carmen, podatnych na manipulację etosem flamenco. W Sewilli zatem miesza się kicz z autentyzmem, to co oryginalne, z tym, co fałszywe. Ogromne zyski, jakie Junta de Andalucía czerpie z tej gałęzi turystyki stanowią duży potencjał dla Andaluzji będącej, bądź co bądź jednym z najbardziej rozwiniętych regionów w Hiszpanii. Dlatego warto jest przyglądać się flamenco jako przemysłowi kultury. Istotne jest także zwrócenie uwagi na stosunkowo małą partycypację Hiszpanów w turystyce flamenco. Należałoby, zatem, zastanowić się, jak przekonać rodzimych turystów do skorzystania z flamencowej oferty Sewilli i Andaluzji.

Bibliografia

- Aix C., 2005, *Aproximación a las condiciones de producción artística en el baile flamenco actual*, Música oral del sur - Revista Internacional, rocznik 2005 nr 6.
- Barker Ch., 2005, *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*, przeł. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Barthes R., 2000, *Mitologie*, przeł. A. Dziadek, Wydawnictwo KR, Warszawa.
- Cruces Roldán C., 2003, *Más allá de la Música. Antropología y Flamenco II. Identidad, Género y Trabajo*, Signatura Ediciones, Sevilla.
- Grötsch K., 2006, *Un Protomuseo - el Museo del Baile Flamenco*, Cuadernos de Economía de la Cultura, 2006 nr 6, Sevilla, http://www.oikos.org.es/mnu_ec/pdf_ec6/exp_protomuseo.pdf (data zaczerpnięcia: 24.11.2013).
- Krzysztofek K., 2006, *Wielokulturowość jako przemysł kultury w strategiach rynkowych*, w: „Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie”, pod redakcją Golemo K., Paleczny T., Wiącek E., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Hernández Ramírez J., 2008, *La imagen de Andalucía en el turismo*, Centro de Estudios Andaluces Sevilla.
- Mathews G., 2005, *Supermarket kultury*; przełożyła Ewa Klekot, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Santaana Talavera A., 2002, *Mirar y Leer: Autenticidad y Patrimonio Cultural para el Consumo Turístico*, <http://www.antropologiasocial.org/contenidos/publicaciones/asantana/asantanavientbl.pdf> (data zaczerpnięcia: 24.11.2013).
- Steingress G., 2005, *Sociología del Cante Flamenco*, Signatura Ediciones, Sevilla.
- Steingress G., 2007, *Flamenco Postmoderno: Entre tradición y heterodoxia. Un diagnóstico sociomusicológico (Escritos 1989 – 2006)*, Signatura Ediciones, Sevilla.
- Washabaugh W., 2005, *Flamenco. Pasión, política y cultura popular*, Paidós, Barcelona.
- Wieczorkowska A., 2008, *Apetyt turysty. O doświadczeniu świata w podróży*, UNIVERSITAS, Kraków.
- http://www.juntadeandalucia.es/turismocomercioydeporte/turismoycomercio/opencms/noticias/noticia_2446.html (data zaczerpnięcia: 18.11.2013).
- La Demanda de Turismo de Flamenco en Andalucía – 2004, http://www.juntadeandalucia.es/turismocomercioydeporte/turismoycomercio/export/sites/ctcd/archivos/estadisticas/estadisticas-oficiales-de-ctcd/484_turismo_flamenco_04.pdf (data zaczerpnięcia: 18.11.2013).
- <http://www.juntadeandalucia.es/html/especiales/NuevoGobiernoVIII/images/17estatuto.pdf> (data zaczerpnięcia: 21.11.2013).
- <http://www.sevillafederacionflamenco.es/> (data zaczerpnięcia: 24.11.2013).
- <http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/listy-dziedzictwa-niematerialnego/lista-reprezentatywna-niematerialnego-dziedzictwa-ludzkiego/> (data zaczerpnięcia: 2.01.2014).

The Faces of Flamenco Tourism in Seville

Keywords: flamenco, tourism, globalization, cultural heritage, stereotype.

Summary

Flamenco is an essential part of Spanish culture. As such, it is a pillar of the tourist industry of Spain, particularly in the Andalusian region. This article will explore flamenco (with a particular emphasis on dance) and its role as one of the main tourist attractions in Seville. It is worth noting the economic impact of flamenco; each year it attracts a large number of paying foreigners to Spain. This article illustrates the diversity of flamenco and the range of possibility it offers to non-natives; one can see an intimate concert, famous dancers, museums, and institutions specifically dedicated to popularizing flamenco. Finally, the author of this text cites the statistics to highlight the popularity of flamenco among foreigners.